

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ОҚЫТУ ТӘЖІРИБЕСІ

¹Г.Б. Нұрадин, ²С.Ж. Сапарғалиева, ³А.Е. Аккулиева

АҢДАТПА

«Бірінші жақсы адам бол, екінші жақсы маман бол!» осы қағидаттың бірінші және негізгі бөлігін практикалық іске асыру үшін академиялық білім беру процесінде әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту мәселесі маңызды. Әлемде осы қағиданың екінші бөлігін мүлтіксіз орындауға бағытталған көптеген орта және жоғары оқу орындары бар. Қазіргі уақытта олар төртінші өнеркәсіптік революцияның салдарына бейімделген техникалық білім беруді жаңғыртуды, техникалық білім берудің жаңа парадигмасын дайындауды, цифрлық жүйеде сұранысқа ие ерекше кәсіби құзыреттіліктері бар болашақ мамандарды қалыптастыруды және цифрлық қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ете алатыны анық. Дегенмен, олардың қазіргі маманның эмоционалды, визуалды, интуитивті, сыни, логикалық ойлауының негізінде жатқан ізгілік, ақыл және адамгершілік сияқты қасиеттерді қамтамасыз ете алуы екіталай. Философия әртүрлі ұғымдарға өте бай және қоғамдық, әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің өзегі, тіпті ғылымның қайнар көзі болып табылады. Мақалада тұжырымдамалық оқытудың бірқатар классикалық тәсілдері, оның өзектілігі және өз тәжірибемізде қолданылған әдістеменің нәтижелері келтірілген. Студенттердің белгілі бір пән бойынша алған білімдерін практикада қолдану қабілетін академиялық білім беру үдерісіндегі әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің, әсіресе «Философия» сияқты өмір туралы ғылымдардың жемісті білім беру жолы деп түсінуге болады. Білім алушы ұғымдарды білу, түсіну және қолдану моделін жақсы игерген сайын оның өмірлік және кәсіби міндеттерді оңай шешу қабілеті анықталады. Тақырыпты зерттеу барысында авторлар әлеуметтік және гуманитарлық білімнің рөлі үнемі артып отыруы керек деген қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: тұжырымдамалық оқыту, тұжырымдамалық зерттеу, тұжырымдамалық талдау, әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, философия, тәжірибе, өзгеріс теңдеуі.

Опыт концептуального обучения социально-гуманитарным дисциплинам

Аннотация. «Будь первым хорошим человеком, вторым хорошим специалистом!» для практической реализации первой и основной части этих принципов важен вопрос преподавания социально-гуманитарных дисциплин в академическом образовательном процессе. В мире существует множество средних и высших учебных заведений, направленных на неукоснительное выполнение второй части данного принципа. В настоящее время очевидно, что они могут обеспечить модернизацию технического образования, адаптированную к последствиям четвертой промышленной революции, подготовку новой парадигмы технического образования, формирование будущих специалистов с особыми профессиональными компетенциями, востребованными в цифровой системе, и удовлетворение потребностей цифрового общества. Однако маловероятно, что они смогут обеспечить такие качества, как добродетель, разум и человечность, которые лежат в основе эмоционального, визуального,

¹М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Г.Б. Нұрадин, gnuradin@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:
Нұрадин Г.Б.,
Сапарғалиева С.Ж.,
Аккулиева А.Е. Әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді тұжырымдамалық оқыту тәжірибесі // Адам әлемі. – 2023. – № 4 (98). – Б. 67-74.

интуитивного, критического, логического мышления современного специалиста. Философия очень богата различными понятиями и является ядром общественных, социально-гуманитарных дисциплин и даже источником науки. В статье представлен ряд классических подходов к концептуальному обучению с его актуальностью и результаты использованной методики на собственном опыте. Способность студентов использовать полученные знания по определенной дисциплине на практике можно понимать как плодотворный образовательный путь социально-гуманитарных дисциплин в академическом образовательном процессе, особенно таких наук о жизни, как «Философия». По мере того, как обучающийся лучше понимает модель знания, понимания и применения понятий, определяется его способность легко решать жизненные и профессиональные задачи. В ходе изучения темы авторы приходят к выводу, что роль социального и гуманитарного знания должна постоянно усиливаться.

Ключевые слова: концептуальное обучение, концептуальное исследование, концептуальный анализ, социально-гуманитарные дисциплины, философия, практика, уравнение изменения.

Experience of Conceptual Teaching of Social and Humanitarian Disciplines

Abstract. «Be the first good person, the second good specialist!» for the practical implementation of the first and main part of these principles, the issue of teaching social and humanitarian disciplines in the academic educational process is important. There are many secondary and higher educational institutions in the world aimed at the strict implementation of the second part of this principle. Currently, it is obvious that they can ensure the modernization of technical education adapted to the consequences of the Fourth industrial revolution, the preparation of a new paradigm of technical education, the formation of future specialists with special professional competencies in demand in the digital system, and meeting the needs of a digital society. However, it is unlikely that they will be able to provide such qualities as virtue, reason and humanity, which underlie the emotional, visual, intuitive, critical, logical thinking of a modern specialist. Philosophy is very rich in various concepts and is the core of social, socio-humanitarian disciplines and even the source of science. The article presents a number of classical approaches to conceptual learning with its relevance and the results of the methodology used on their own experience. The ability of students to use the acquired knowledge in a particular discipline in practice can be understood as a fruitful educational path of social and humanitarian disciplines in the Academic educational process, especially such life sciences as «Philosophy». As the student better understands the model of knowledge, understanding and application of concepts, his ability to easily solve life and professional tasks is determined. In the course of studying the topic, the authors come to the conclusion that the role of social and humanitarian knowledge should be constantly strengthened.

Key words: Conceptual Learning, Conceptual Research, Conceptual Analysis, Social and Humanitarian Disciplines, Philosophy, Practice, Equation of Change.

Кіріспе

Академиялық білім беру үдерісіндегі әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кез-келген білім беру бағдарламасын меңгерген студенттің алғашқы курстарында өткізіледі, яғни олар өз мамандығына толық кіріспес бұрын қалыптасуы керек гуманитарлық қарым-қатынас қабаты. Әрбір маман-жеке тұлға, яғни қоғамның толыққанды мүшесі, ол өзінің барлық әлеуетін тек қоғамда аша алады. Адам қоғамда, ал қоғам адамдардың болмысында өмір сүреді, яғни қоғам - бұл адамдардың іс-әрекеті мен мінез-құлқының сыртқы тәсілі. Қоғамнан оқшаулану адамды ақылсыз етеді, сондықтан адамдар қоғамға енуге бейімделіп, онымен ассимиляцияланып, қоғаммен бірге алға жылжыған дұрыс.

Мұндай дағды әр адамға оңай берілмейді, ол үшін қазіргі кезеңге дейінгі кезеңдерде қоғамдар мен адамдардың философиялық, әлеуметтік, психологиялық, тарихи, діни, этнографиялық, этикалық, эстетикалық аспектілерін біліп, олардың әлеуметтік сәйкестігін түсінуге, саралауға, салыстыруға және қолдануға ұмтылу қажет, ең бастысы, жаңару, жаңашылдыққа ұмтылу. Мақалада әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді тиімді оқытуды жетілдіру үшін «тұжырымдамалық оқыту» әдісі ұсынылады, оның мақсаты дұрыс дағ-дыны қалыптастыру, академиялық білім алушылардың өздерін қоғамның толық-қанды мүшелері ретінде түсінуі болып табылады.

Кез-келген пәнді оқыту әртүрлі процестер мен әдістер арқылы жүзеге асырылады. Олардың арасында тұжырым-

дамалық өзгеріс шешуші рөл атқарады. «Тұжырымдамалық оқыту» көптеген пәндерді оқыту барысында берілген білім жиынтықтарын сіңіру, маңызды ұғымдардың интеграцияланғанын түсіну мақсатында пайдаланылады. Мысалы, математикада шарттарды ескере отырып, арифметикалық есептерді бірлесіп жасайды және шешеді, кестелерді, формулаларды, алгоритмдерді және т.б. түсінуге көмектесу үшін әртүрлі жаттығуларды пайдаланады. Математика мен оқу бағдарламасының басқа пәндері арасындағы негізгі және әртүрлі сыни ойлау, әрі байланыс дағдыларын дамытуға шақырады. Математиканы тұжырымдамалық оқыту әдісі студенттерге сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын қалыптастыруға және тапсырмаларды қолдана отырып үнемі бағалауды қажет етеді. Лингвистикада сөзді тұжырымдамалық талдау мәселелері қарастырылады, яғни әлемді ұғымдар тұрғысынан түсінуге әкелетін тілдің тұжырымдамалық құрылымын зерттеу жүргізіледі. Лингвистикадағы тұжырымдамалық оқытудың когнитивті-пропозициялық құрылымы, оның ұлттық-мәдени мазмұнын да белгілей алады, сәйкесінше, тұжырымдамалық талдау пәнаралық сипатқа ие болып, мәдениеттану, когнитивті лингвистика сияқты ғылымдармен тоғысады. Философияда тұжырымдамалық оқытудың тамыры Томас Кунның «Ғылыми революциялардың құрылымы» атты еңбегіндегі «парадигма» ұғымымен астасып жатыр. Ғалым бірыңғай стандарттардың жүйесі – парадигманы дәлелсіз қабылдайды деген Кун былай деп жазды: «Көпшілік тарапынан мойындалған ғылыми жетістіктерді парадигма деп санаймын, ол белгілі бір уақыт ішінде ғылыми қауымдастыққа мәселені қою және оның шешімін табудың моделін ұсынады. Парадигмаларға заңдар, теориялар, олардың тәжірибелік қолданысы және қажетті жабдықтар жатады». «Сонымен, «парадигма» – «теория» ұғымынан, тіпті «ғылыми-зерттеу бағдарламасынан» да кең ұғым, ол тұлғалық аядан тыс социомәдени құрылыс ретінде түсініледі. Кунның моделінде ғылым парадигма көрінісіне ие, ол ғалымға әлдебір көрінбейтін күш ретінде өз еркін жеткізіп

отырады, ал ғалым – бұл өз уақытының талаптарын білдіруші ғана» [1, 77 б.]. Уақыт өте келе қолданыстағы парадигмалар шеңберінде қарастыруға болмайтын жаңалықтар пайда болады. Парадигма өзгереді. Кунның айтуынша, «әр түрлі парадигмалар салыстыруға келмейді, біз ауысқан сайын ғылыми білім артады, бір парадигмадан екіншісіне ауысады, бірақ нәтижелерді елестету мүмкін емес, себебі ғылыми революциялар жиынтық сызықтық прогрессия ретінде» [2]. Демек, тұжырымдамалар теориялық шеңберлерге, яғни парадигмаларға енгізілген, парадигма өзгерген кезде концептуалды болады. Яғни, жаңа парадигмадағы ұғымдардың мағыналары, тіпті олар ескі парадигмада болған атауды сақтайды, ескілерінен айтарлықтай ерекшеленеді. Мұндай тұжырымдамалық өзгерістер ғылымның эволюциясы мен дамуының бір бөлігі болып табылады. Эволюциялық және генетикалық гносеологиялық позицияны қабылдай отырып, парадигматикалық ауысулар жеке адамдардың тұжырымдамаларын дамытудың бір бөлігі болып табылады.

Әдіснамасы

Мақалада тұжырымдамалық талдаудың тән белгілері, сипаттамалық ерекшеліктері мен оның әдістері зерттеледі. Ғылым немесе философиялық таным туралы қате түсініктер студенттер санасында оңай қалыптасады және олар оны еш күдіксіз өмірі не кәсібінде қолдануында тіпті мансабында сақтауы мүмкін. Тұжырымдамалық оқыту философия, жалпы әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді игерудегі интуитивті және субъективті әдістерге баса назар аудара отырып, ғылым мен инновациядағы негізгі ұғымдарды білу мен түсінуді жақсарту үшін қазіргі инновациялардың күшін пайдаланудың маңызды мақсатын көрсетеді. Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарды тұжырымдамалық оқыту әдісі есте сақтаудың орнына түсінудің тұжырымдамалық түсінігін ынталандырады. Білім беріледі және оқыту икемді және үнемі жетілдіруге мүмкіндік беретін тұжырымдамалық оқыту арқылы қамтамасыз етіледі, оқу процесінің

нәтижесіне шоғырлануға көмектеседі, сонымен бірге, жаңа ақпаратты бұрынғы біліммен байланыстыруға көмектеседі, осылайша ақпаратты жақсы есте сақтауға әкеледі. Белгілі бір дәрежеде тұжырымдамалық оқытуды жаттау үлгісінде қолданылатын «төменнен жоғары» тәсілге қарағанда «жоғарыдан төмен» тәсілі ретінде қарастыруға болады. Оқытуды «механикалық есте сақтау» деп санайтын адамдар үшін тұжырымдамалық оқыту студенттерге жаңа пәндер мен олар кездесетін жағдайларды тез түсінуге мүмкіндік беретін әдіс болып табылады.

Тұжырымдамалық оқыту – жоғары білімнің негізі

Тұжырымдамалық оқыту - бұл тұжырымдамаларды білуге, түсінуге және қолдануға, яғни деректерді ұйымдастыруға және таратуға үйретуге көбірек көңіл бөлетін заманауи білім беру тәсілі. Белгілі бір фактілерді талдау қабілетіне бағытталған әдеттегі оқу үлгілерінен айырмашылығы, тұжырымдамалық оқыту стандарттары кеңірек немесе ойларды түсінуге бағытталған. Тұжырымдамалық түсінігі бар студенттер тек теориялық фактілер мен терминдерді білетіндерге қарағанда пәнді тереңірек игере алады. Олар тұжырымдаманың неліктен маңызды екенін және оны әртүрлі жағдайларда қалай қолдануға болатынын түсінеді. Олар ақпаратты логикалық тәртіпте ұйымдастырады, бұл оларға жаңа ұғымдарды үйренуге және түсінуге мүмкіндік береді, оларды бұрыннан білетін ұғымдармен байланыстырады. Есте сақтауды тұжырымдамалық оқыту да жеңілдетеді, өйткені түсіну арқылы оқытылатын ақпарат пен процестер бір-бірімен байланысты, оларды сақтау және пайдалану оңайырақ және ұмытылған жағдайда қайта жасауға болады.

Тұжырымдамалық оқытудың нақты өмір контекстінде қалай жүзеге асырылатынын көру оларды жақсырақ түсінуге көмектеседі. Тұжырымдамалық оқыту білім беруде ұсынылады, өйткені ол студенттерге әртүрлі қатынастарды жақсы түсінуге көмектеседі деп саналады. Тұжырымдамалық түсінік студент-

терге кез-келген жағдайда көмектеседі. Мұндай студенттер күрделі мәселелер мен жағдайларды оңтайлы және ұтымды шешеді. Бастысы, оқытушылардың студенттерді тұжырымдамалық оқытуға ынталандыруы және сол арқылы пәнді игеруге тікелей ықпал етуі.

Тұжырымдамалық оқыту немесе тұжырымдамаларды зерттеу - бұл оқыту әдісі, сонымен қатар адамдар психикалық логикалық құрылымдарды құру арқылы деректерді санаттау және ұйымдастыру қабілетін игеретін сыни ойлау формасы. Бұл процесс білімді қалыптастыруды да, оны игеруді де талап етеді, өйткені адамдар алдымен белгілі бір заттарды бір санатқа немесе тұжырымдамаға жатқызуға мүмкіндік беретін негізгі атрибуттарды анықтайды. Білімді құру - бұл адамдар өздеріне таныс нәрсені немесе басқа пәнді түсіну үшін бастан өткерген нәрсені қолданатын сындарлы оқу процесі, ал білім алу - бұл студент білімді танылған сарапшыдан алатын оқу процесі.

Қазіргі заманғы педагогика білім беру саласына көптеген әдістер ұсынып, озық ойлы педагогтар әртүрлі пәндерді игерудің инновациялық түрлерін ұсынуда. Соның нәтижесінде ғылымға деген қызығушылықтың артуы мен оның алға жылжуы айқындалуда. Мақаламызға негіз болып отырған 1976 жылы тұжырымдамалық оқытудың іргетасын қалаған әлемдік деңгейдегі озық педагогтердің бірі, швед педагог-психологы, оқытудың терең және үстірт тәсілдерінің арасындағы айырмашылықты енгізумен және феноменологияны білім беруді зерттеу әдістемесі ретінде дамытумен танымал, Мартон-Гетеборг университетінің білім беру профессоры Ференц Иштван Мартон. Ол «Оқу кеңістігі» деп аталатын оқытудың алғышарттарын жасауға негізделген сыныптағы оқыту теориясын жасады [3]. Мартон салған әдістемелік жол көптеген зерттеушілердің зерттеулеріне арқау болды.

Тұжырымдамалық талдауда зерттеу әдістерін анықтау маңызды. Ең алдымен, бұл философиялық дәстүр үшін өте нормативті әдістердің жиынтығы. Сонымен қатар, таза логикалық категориялар тартылады. Оқытушының на-

зары - мағынаны түсіндіру мәселесі. Демек, кез-келген ғылыми ұғым талдау объектісі бола алады. Тұжырымдамалық оқыту белсенді қатысуды ынталандырады, өйткені ол студенттерден процеске белсенді қатысуды талап етеді, ал оқытудың дәстүрлі түрлері оқытушыдан ақпаратты түсіндіруді талап етеді. Тұжырымдамалық оқыту туралы сөз болғанда, студент те, оқытушы да шешуші рөл атқарады, оқытушы студентке идеяны толығымен

дамытуға көмектесетін тапсырмалар немесе қиындықтар қояды. Осылайша, студенттердің белсенді қатысуын ынталандыра алады. Төмендегі 1 кестеде Нью Кастл университетінің профессоры Рене Коглбауэрдің «Өзгеру теңдеуі» [4] берілген. Ары қарай 2, 3-кестелерде аталмыш өзгеру теңдеуіне негізделіп жасақталған тұжырымдамалық теңдеу тапсырмасы мен оның студенттер тарапынан орындалу деңгейі ұсынылған.

1-кесте. Өзгеру теңдеуі

Пайым	Іскерліктер	Ынта	Ресурстар	Әрекет ету жоспары	= Өзгеріс
	Іскерліктер	Ынта	Ресурстар	Әрекет ету жоспары	= Шығару
Пайым		Ынта	Ресурстар	Әрекет ету жоспары	= Қорқыныш
Пайым	Іскерліктер		Ресурстар	Әрекет ету жоспары	= Қарсылық
Пайым	Іскерліктер	Ынта		Әрекет ету жоспары	= Фрустрация
Пайым	Іскерліктер	Ынта	Ресурстар		= Тренингер

Берілген 1- кестеден өзгеріс болу үшін қажетті бес құрамның бірі орын алмаған жағдайдағы нәтиженің құбылуы анық көрсетілген. Әрбір дайын өнімнің өз құрамдас бөліктері бар, технологиялық тұрғыдан олардың мөлшері қосылу уақыты мен мерзімі аса маңызды. Технолог құрған технологиялық нұсқаулық бұзылған жағдайда сапалы дайын өнім алу екіталай. Ұсынылып отырған «Өзгеру теңдеуі» бойынша құбылған нәтижелер, көзделген нәтиже «өзгерістің» орын алмауы, оның орнына өзге нәтижелердің орын алуы анық көрсетілген. Демек, «Пайым», «Іскерліктер», «Ынта», «Ресурстар», «Әрекет ету жоспары» сынды бес сапалық көрсеткішті өз бойында толықтай қалыптастыра алған адам өзгеріске ұшырауға дайын деп есептейді Рене Коглбауэр, алайда аталмыш бестіктің біреуі, яғни пайым жоқ болса онда ол өзгеру орнына шатаса бастайды, сәйкесінше жақсы нәтижеге қол жеткізе алмайды. Егер аталған бестік ішінде іскерлік қарым-қатынастар әлсіз болса, онда адам бойын қорқыныш билейді, өз іс-әрекетіне деген сенімсіздік туындайды. Бұл бестіктегі ынтаның жоқ болуы адам бойындағы қырсықтықты,

соған сәйкес қарсылықты туғызады. Бұл нәтиже алдыңғы қорқынышпен тікелей байланысты, ал мұның бәрі пайымның жұмыс істемей нәтиженің шатасуынан басталып отыр. Берілген бестіктің бірі «ресурстар» әлсіз не жоқ болған жағдайда нәтиже фрустрацияға алып келеді. Отандық ғалым М.К. Бапаеваға сүйенсек «Фрустрация адамның кейбір қажеттіліктерді қанағаттандыра алмаған жағдайларда пайда болатын жағымсыз психикалық күй. Фрустрация — еңсерілмейтін қиындықтардан туындаған және мінез-құлықтың ерекшеліктері мен күйзелістерінде көрініс беретін психикалық күй. Фрустрация реніш, күйіну, өкініш, ашу, торығу, жабығу,булығы, жабырқау, аңсау, қамығу, қайғы, зар, күнә сынды эмоциялы күйлер арқылы көрініс береді. Фрустрация көп жағдайда адамның өзінің кәсібіне, оның мазмұны мен нәтижелеріне қанағаттанбауының салдарынан да дамиды. Адам өз мүмкіндіктерін толық пайдаланбағандығын, «генетикалық жоспарының» толықтай жүзеге асырылмағандығын сезіне бастайды, яғни өзін-өзі кемелдендіру қажеттілігі қанағаттандырылмайды.

Адам өмірдің біраз асуларын еңсеріп, өзінің мүмкіндіктерін барынша аша алмағандығын ұғынғанда өзінің өмірлік күш-қуатын текке жұмсап, одан да жақсы жұмыс жасай алатындығы жайлы ойлана бастайды» [5, 199-201 бб.]. Егер де аталмыш бестіктің ішінде әрекет ету жоспары

болмаса, онда ол дайындық деңгейінде тұйықталып қалады. Рене Коглбауэрдің «Өзгеріс теңдеуі» біздің төмендегі 2-кестеде берілген «Математикалық философия» тапсырмасын жасауымызға шабыт берді.

2-кесте. Математикалық философия тапсырмасы

Байлық	×	Ақылдылық	=	Қарапайымдылық						
Ақылдылық	+	Ізгілік	=	Даналық	>	Ақылдылық	-	Ізгілік	=	Айпалық
Дұрыс	+	(тамақтану×жаттығу)	-	(зиянды әрекеттер:зиянды әдеттер)	=	Спорт				

Берілген тапсырма бойынша студенттер жасаған өзіндік жұмысы

нәтижелерінің бір парасы 3-кестеден көруге болады.

3-кесте. «Математикалық философия» тапсырма нәтижесі

Мейірім	+	Махаббат	+	Жақсылық	≥	Қуаныш	-	Қызғаныш	=	Жекжөрушілік
Бақыт	×	Ризашылық	-	Көңілсіздік	=	Қайғы				
(Кіне + Үмітсіздік)	×	Түсіну	=	Ақыл						
Батылдық	÷	Сенімсіздік	=	Қорқыныш	≤	Риясыздық	×	Адамгершілік	=	Даму

Нәтижеге назар аударып отырып оқытудың тұжырымдамалық мақсаттарына жетудің табысты әдіс екендігіне көз жеткізуге болады. Тұжырым жасауға икемдеу барысында қарапайым математикалық амалдардың өзі оқытушы қолындағы құнды құрал бола алады. Олар оны көптеген философиялық ұғымдарды, концепциялар мен ғылыми терминдерді сәтті жеткізу үшін қолдану мүмкіндігі бар. Студенттер осы уақытқа дейінгі білгендеріне сүйене алады және оны тұжырымдамалық оқыту арқылы жаңа тақырыптарға қолдана алады. Бұл оқытушылар мен студенттерге тұжырымдамалардың бір-бірімен қалай әрекеттесетінін жақсырақ түсінуге және олардың бүкіл өмір тәжірибесінде көмектесетін үлгі жасауға көмектеседі. Студенттер мен оқытушылар тұжырымдамалар мен олардың бір-бірімен қарым-қатынасы туралы тұжырымдамалық түсінікке ие болған кезде, олар тәжірибе барысында кез-келген мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін өз үлгілерін жасай бастайды.

Тұжырымдамалық оқыту - студентті кемел етуге бағытталған жоғары білім беру стратегиясы

Тұжырымдамалық оқыту білім беру стратегиясы, өмірлік ұғымдарды түсінуге

және деректерді ұйымдастыруға бағытталған. Нақты фактілерді зерттеу қабілетіне баса назар аударатын дәстүрлі оқыту модельдерінен айырмашылығы, тұжырымдамалық оқыту кеңірек нормаларды немесе идеяларды түсінуге баса назар аударады, содан кейін оларды нақты әлемдегі көптеген айқын модельдерге қолдануға болады. Осыдан әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың ең негізгі миссиясы – «Адам болу» қағидаты қалыптасады. Осы тұста «Адам бол!» ұранының авторы, Хакім Абайдың адамның үш қасиетін негізге ала отырып сипаттаған «Толық адам» моделін Нью Кастл университетінің профессоры Рене Коглбауэрдің «Өзгеру теңдеуі» стиліне салып тұжырымдама жасауға болады.

Шет елдік ғалымдар Абайдың «адамшылығы», қазақ әдеби сөздік қорының айналымында жүрген «адамгершілік» сөздерін «Азаматтық ғылым» деп те атайды, яғни азаматтардың ғылыми зерттеулердегі ынтымақтастығы арқылы жаңа білім мен түсінік қалыптастыратын өсіп келе жатқан зерттеу және тәжірибе саласы. Сала кеңейген сайын оның білім беру мен оқу мүмкіндіктерін ілгерілету әлеуетін ескеру маңызды бола түсуде. Азаматтық ғылым жобалары шеңберінде оқытуды қолдауда, сондай-ақ ресми және бейресми оқу орталарында азаматтық ғылымды ілгерілетуде қол жеткізілген жетістіктерге

4-кесте. «Толық адам» моделінің тұжырымдамасы

Нұрлы ақыл	Жылы жүрек	Ыстық қайрат	= Толық адам
	Жылы жүрек	Ыстық қайрат	= Асау адам
Нұрлы ақыл		Ыстық қайрат	= Мейірімсіз адам
Нұрлы ақыл	Жылы жүрек		= Ыссық адам

қарамастан, проблемалар әлі де туындауда [6]. Олай болса, тақырыптарды есте сақтауға бағытталған дәстүрлі оқыту үлгілерін пайдаланудың орнына, тұжырымдамалық оқытуға бағытталған тұжырымдамалық оқыту студенттерге маңызды тұжырымдамалар мен орталық идеяларға бағытталған сапалы оқытуға қатысуға көмектеседі. Ол оқу жоспарына, қабілеттерге және білімге қатысты интеграцияланған тұжырымдамаларды құрудың тұжырымдамалық және біртұтас негізін ұсынады.

Тұжырымдамалық оқыту - бұл академиялық білім алушылардың түсініктерді үйренуге, сақтауға, іздеуге және қолдануға болатын жағдайларға, таныс және бейтаныс адамдарға жеткізуге әкелетін логикалық когнитивті байланыстарды қалыптастыру үшін ұғымдарға қатысты білімдерін, дағдылары мен көзқарастарын ұйымдастыратын процесс. Қорыта келе, тұжырымдамалық оқыту:

- ақпараттағы заңдылықтарды тану;
- ұғымдармен байланыстарды қалыптастыру;
- ұғымдарды тереңірек түсіну;
- тұрмыста немесе кәсіпте пайдалану;
- адамшылық сапасын түзу;
- жеке психологиялық бағдар табу;
- басқа жағдайларда ұғымдарды қолдану кіреді. Тұжырымдамалық оқытудың мұндай мүмкіндіктері студенттің танымдық әлеуетін көтеріп, ұйымдастырылған тұжырымдамалық құрылымдарды талдауға және оны түсінуге тұжырымдамалық көзқарас болды. Мұның салдары синтез бен анализ жасау мүмкіндігінің жақсаруына, проблемаларды шешудің тиімді жолдарын тез табуға, теорияны практикаға енгізу мүмкіндігіне, ойлаудың сызықтық және сызықтық емес тәсілдерін түсінуге көмектеседі. Тұжырымдамалық оқытудың ұтымдылығын мойындау және оның нәтижелерін өлшеуге арналған құралдарды әзірлеу тікелей оқытушыға байланысты.

Қорытынды

Әрбір әдістің тәжірибе барысында мықты және әлсіз тұстары, сонымен қатар артықшылықтары мен кемшіліктері көрінеді. Қорыта келе, тұжырымдамалық оқытудың артықшылықтары мен кемшіліктерін атап өтеміз:

- Артықшылықтары:
- есте сақтаудың орнына түсінудің тұжырымдамалық түсінігін ынталандырады;
 - оқу процесінің нәтижесіне шоғырлануға көмектеседі;
 - жаңа ақпаратты бұрынғы біліммен байланыстыруға көмектеседі және осылайша ақпаратты жақсы есте сақтауға бейімдейді;
 - берілген білімді қорытып, өзін-өзі үнемі жетілдіруге мүмкіндік береді;
 - пәннің тартымдылығы артады;
 - пән бойынша студенттің өзіндік жұмысының (СӨЖ, СОӨЖ) сапасы жоғарылайды.

- Кемшіліктері:
- бұл ұзақ уақытты қажет ететін процесс;
 - топ студенттерінің әлеуеті-не және олардың білім беру бағдар-ламаларына (БББ) сәйкес тапсырмаларды баптау мен түрлендіруді талап етеді;
 - оқытушының тапсырмаларды құрастыру және нәтижелерді тексеру үшін өте көп уақыты мен ізденісін қажет етеді.
- Тұжырымдамалық оқыту – жалпы білім беру жүйесінің болашағы, практикалық негізі. Ол әртүрлі көзқарастар арасындағы түсіністікке ықпал ететін берік негізге негізделген. Нәтижесінде студент әртүрлі ұғымдарды байланыстыру үшін аз есте сақтап немесе жаттап, есесіне көбірек түсінуі керек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Хасанов М.Ш., Петрова В.Ф., Джаамбаева Б.А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқу құралы. – Алматы, Қазақ университеті, 2015. – 142 б.
- 2 Kindi Vasso. The Relation of History

of Science to Philosophy of Science in the Structure of Scientific Revolutions and Kuhn's Later Philosophical Work. December, 2005. DOI:10.1162/106361405775466117

3 Marton F.I. An important space for the development of students and teachers of Natural Sciences // [Электронды ресурс] URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00139684> (Қаралған күні: 15.04.2023)

4 Koglbauer R. 'I see what you mean': Using visual data collection methods to explore leadership curriculum planning // *Management in Education*. – 2018. - № 32(1). – P. 19-25.

5 Бапаева М.К. Фрустрацияның даму себептері және психологиялық тетіктері // *Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы*. – 2018. - №3 (75). -199-206 бб.

6 Roche J., Bell L., Galvão C., Golumbic Y.N., Kloetzer L., Knobon N., Laakso M., Lorke J., G.Mannion, Massetti L., Mauchline A., Pata K., Ruck A., Taraba P., Winter S. Citizen Science, Education, and Learning: Challenges and Opportunities // *Frontiers in Sociology*. December, 2020. - №5. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2020.613814>

and Philosophy of Science]. – Almaty, Kazak universiteti, 2015. – 142 b. (in Kaz)

2 Kindi Vasso. The Relation of History of Science to Philosophy of Science in the Structure of Scientific Revolutions and Kuhn's Later Philosophical Work. December, 2005. DOI:10.1162/106361405775466117

3 Marton F.I. An important space for the development of students and teachers of Natural Sciences // [Elektronnyy resurs] URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00139684> (Qaralghan kuni: 15.04.2023).

4 Koglbauer R. 'I see what you mean': Using visual data collection methods to explore leadership curriculum planning // *Management in Education*. – 2018. - № 32(1). – P. 19-25.

5 Бапаева М.К. Фрустрацияның даму себептері және психологиялық тетіктері [Causes and Psychological Mechanisms of Frustration Development]. // *Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы*. - 2018. - №3 (75). -199-206 бб. (in Kaz)

6 Roche J., Bell L., Galvão C., Golumbic Y.N., Kloetzer L., Knobon N., Laakso M., Lorke J., G.Mannion, Massetti L., Mauchline A., Pata K., Ruck A., Taraba P., Winter S. Citizen Science, Education, and Learning: Challenges and Opportunities // *Frontiers in Sociology*. December, 2020. - №5. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2020.613814>

Transliteration

1 Hasanov M.Sh., Petrova V.F., Dzhaambaeva B.A. Qylym tarihy men filosofijasy [History

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТ

Гүлхан Болатқызы Нұрадин

қауымдастырылған профессор (доцент), философия ғылымдарының кандидаты, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан

Сайраш Жұмағажықызы Сапарғалиева

«Философия» кафедрасының доценті, философия ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Әсия Ертайқызы Аккулиева

PhD докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Гүлхан Болатовна Нурадин

ассоциированный профессор (доцент), кандидат философских наук, Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, Тараз, Казахстан

Сайраш Жумагажиевна Сапарғалиева

доцент кафедры «Философия», кандидат философских наук, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Асия Ертаевна Аккулиева

PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Gulkhan Nuradin

Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences, M.Kh. Dulati Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

Sairash Sapargalievna

Associate Professor of Philosophy Department, Candidate of Philosophical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Assiya Akkulieva

PhD student, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan